

MONOGRAFIE

DAMIAN KAROL MARKOWSKI

ANATOMIA STRACHU

SOWIETYZACJA OBWODU LWOWSKIEGO 1944-1953
STUDIUM ZMIAN POLITYCZNO-GOSPODARCZYCH

Adam A. Ostanek

Wojskowa Akademia Techniczna

Anatomia strachu według Damiana Markowskiego, czyli rzecz o nowej publikacji dotyczącej historii Lwowa i obwodu lwowskiego w latach 1944–1953

Swobodne omawianie zjawisk dotyczących rozwoju ideologii komunistycznej w okresie po II wojnie światowej w Europie Wschodniej przez całe dziesięciolecie było niemożliwe. W krajach byłego Związku Sowieckiego oraz państwach satelickich, politycznie uzależnionych od ZSRS, o sprawach tych pisano wyłącznie pozytywnie, a więc siłą rzeczy nieobiektywnie. Prowadzenie badań ilustrujących procesy historyczne w tym zakresie było niemożliwe, bowiem dokumentacja aktowa przechowywana w archiwach, a dotycząca tych zagadnień, była aż do połowy lat 90. XX wieku utajniona. Wybranemu gronu „historyków”, od których oczekiwano przygotowywania prac w gruncie rzeczy paranaukowych, udostępniano jedynie te źródła, które mówiły o rozwoju myśli komunistycznej i przejmowaniu przez komunistów władzy w krajach Europy Wschodniej w sposób pożądaný przez władze.

Taki stan rzeczy spowodował, że do lat 90. XX wieku trudno o publikacje przedstawiające rzeczywiste cele i styl działania komunistów. Sytuacja w tym zakresie zmieniła się dopiero po upadku ZSRS, kiedy to archiwa byłych krajów związkowych oraz państw uzależnionych do tej pory od Związku Sowieckiego, otworzyły swoje pracownie i odtajniły akta. W ten sposób, od połowy lat 90. ubiegłego wieku do obiegu naukowego trafiają

publikacje podejmujące tematykę ekspansji komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej czy też opisujące mechanizmy, za pomocą których sowietyzowano kolejne republiki ZSRS (mowa szczególnie o terytoriach przyłączanych już po 1922 roku, to jest po formalnym stworzeniu Związku Sowieckiego).

Prace takie powstają w wielu krajach, szczególnie tych, które należały do bloku wschodniego. W historiografii ukraińskiej wśród najbardziej interesujących wydawnictw ostatnich lat wymienić warto choćby publikacje Aleksandry Matiuhiny¹, Wołodymyra Serhijczuka², Wołodymyra Adamowskiego³, Wołodymyra Badiaka⁴ czy Igora Piuszyna⁵.

W Polsce z kolei wspomnieć można przykładowo prace Tomasza Wolszy⁶, Jana Szumskiego⁷, Jana Prokopa⁸, Grzegorza

¹ A. Matyukhina, *W sowieckim Lwowie. Życie codzienne miasta w latach 1944–1990*, Kraków 2000.

² В. Сергійчук, *Український здви́г: Закарзоння 1939–1947*, Київ 2004; idem, *Український здви́г: Волинь 1939–1955*, Київ 2005; idem, *Український здви́г: Прикарпаття. 1939–1955*, Київ 2005; idem, *Український здви́г: Прикарпаття 1939–1955*, Київ 2005; idem, *Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецоб'єв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА*, Київ 2006.

³ В.І. Адамовский, *Депортації як форма державного терору в Україні (1930–1950-ті рр.): спроба термінологічного та історіографічного аналізу*, „Історія України: маловідомі імена, події, факти” 2007, Вип. 34, s. 255–268.

⁴ В. Бадяк, *В лещатах Сталініцини. Нарис історії Львівської організації Спілки художників України 1939–1953*, Львів 2002.

⁵ I. Piuszyn, *Sowieckie represje wobec ludności ukraińskiej i polskiej na zachodnim Wołyniu i w Galicji Wschodniej (w latach 1944–1946)*, [w:] *Sowieci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji*, red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka, Warszawa 2017, s. 233–255.

⁶ T. Wolsza, *Za żelazną kurtyną. Europa Środkowo-Wschodnia, Związek Sowiecki i Józef Stalin w opiniach polskiej emigracji politycznej w Wielkiej Brytanii 1944/1945–1953*, Warszawa 2005; *Dziennikarze władzy, władza dziennikarzom. Aparat represji wobec środowiska dziennikarskiego*, red. T. Wolsza, S. Ligarski, Warszawa 2010.

⁷ J. Szumski, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi, 1944–1953. Propaganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków 2010.

⁸ J. Prokop, *Sowietyzacja i jej maski. PRL w latach stalinowskich*, Kraków 1997.

Hryciuka⁹, Krzysztofa Jasiewicza¹⁰, Edwarda Jaworskiego¹¹ czy choćby Pawła Bielickiego¹².

Liczne są także prace zbiorowe, w których różni specjaliści doby powojennej (określani w Polsce mianem „sowieologów”) publikowali swoje ustalenia¹³. Jak zatem widać, badacze polscy podejmują tematykę z zakresu rozwoju i umacniania ideologii komunistycznej zarówno na terenach Polski, jak i różnych obszarach ZSRS.

W ostatnim czasie opublikowano w Polsce kolejną pracę podejmującą ten temat. Jej autorem jest dr Damian Markowski. Książka pod tytułem *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych* (Warszawa 2018) stanowi uzupełnioną i rozbudowaną wersję pracy doktorskiej autora, która obroniona została 18 maja 2016 roku w Instytucie Historii Uniwersytetu Warszawskiego¹⁴.

⁹ G. Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2008; idem, *Polityka radziecka wobec ludności polskiej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach 1944–1946*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 2002, nr 4, s. 93–120; idem, *Radziecki aparat bezpieczeństwa (NKWD i NKGB) wobec „nacjonalistycznego podziemia polskiego” na ziemiach wschodnich II RP: casus Galicji Wschodniej i Wołynia 1944–1946*, [w:] *Sowieci a polskie podziemie 1943–1946...*, op. cit., s. 163–231.

¹⁰ K. Jasiewicz, *Aparat sowiecki na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej jako model patologiczny funkcjonowania klasy politycznej (1939–1953)*, [w:] *Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953*, red. K. Jasiewicz, Warszawa 2002.

¹¹ E. Jaworski, *Lwów. Losy mieszkańców i żołnierzy Armii Krajowej w latach 1939–1956*, Pruszków 1999.

¹² P. Bielicki, „Żelazna kurtyna” jako aspekt sowietyzacji Europy Wschodniej w latach 1949–1953, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, nr 1, s. 175–200.

¹³ Np. *Europa nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodniej pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999*, red. K. Jasiewicz, Warszawa 1999, ss. 1496; *Sowietyzacja Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej po 17 września 1939. Studia*, red. A. Sudoł, Bydgoszcz 1998, ss. 442; *Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953*, red. K. Jasiewicz, Warszawa–Londyn 2002, ss. 630.

¹⁴ http://www.ihuw.pl/sites/ihuw.pl/files/page-attachments/instytut/dzialalnosc/e-newsletter_2-2016_0.pdf [dostęp: 12.12.2019].

Publikacja ta ma zdecydowanie nowatorski charakter. Na chwilę obecną w polskiej historiografii niewiele jest podobnych do niej monografii. Jej baza źródłowa jest duża. Autor dotarł do dokumentacji archiwalnej przechowywanej w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Archiwum Ministerstwa Sprawy Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie, Archiwum Wschodniego Ośrodka „Karta” w Warszawie, Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Centralnego Historycznego Państwowego Archiwum Ukrainy we Lwowie, Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie, Państwowego Archiwum Obwodu Iwanofrankiwskiego w Iwano-Frankiwsku oraz Wydzielonego Archiwum Państwowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie.

Materiały archiwalne uzupełnione zostały źródłami ze zbiorów i kolekcji prywatnych. Poza tym Autor wykorzystał także kilkadziesiąt wydawnictw stanowiących edycję źródeł przechowywanych w różnych archiwach. Wszystko to wpływa dodatnio na zawartość merytoryczną publikacji.

Podstawę źródłową recenzowanej pracy stanowią także liczne publikacje zwarte i artykuły, jak również wspomnienia, prasa, słowniki, kroniki, przewodniki, a także kilkanaście materiałów udostępnionych na witrynach internetowych. Odnosząc się jeszcze w sposób całościowy do bazy źródłowej, na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor wykorzystał cały szereg publikacji nie tylko polskojęzycznych, ale także ukraińsko-, rosyjsko-, niemiecko-, i anglojęzycznych.

Ramy czasowe przyjęte w publikacji obejmują okres od lata 1944 roku, to jest ponownego zajęcia Lwowa i terenów wokół niego przez Armię Czerwoną, po wiosnę 1953 roku, kiedy zmarł Józef Stalin. Przyjęte daty odnoszą się do ważnych wydarzeń w historii regionu (data początkowa) oraz całego ZSRS (data końcowa).

Publikacja liczy 588 stron, z czego tekst zasadniczy to 496 stron. Składa się z wstępu, dwunastu (a nie jak wskazano we wstępie – trzynastu) rozdziałów (patrz s. 24) oraz zakończenia. Skonstruowana jest w układzie problemowo-chronologicz-

nym. Wzbogaca ją 12 załączników, wykaz skrótów oraz indeks osób.

Rozdział I oraz II wprowadzają czytelnika w sytuację polityczną regionu oraz funkcjonowanie sowieckiego aparatu władzy zarówno w latach 1939–1941, jak i od lata 1944 roku, kiedy Armia Czerwona w wyniku ofensywy, przejmuje kontrolę nad Lwowem i całym regionem. Ponadto w rozdziale I omówiony został także okres okupacji niemieckiej wraz ze wszystkimi jego konsekwencjami. Rozdział II, rozbudowany w stosunku do poprzedniego, zawiera także charakterystyki organizacji partyjnych oraz służb bezpieczeństwa działających w terenie.

W rozdziale III Autor przedstawia walkę polskiego podziemia niepodległościowego z władzami sowieckimi. Analizy te rozpoczyna opis Akcji „Burza” przeprowadzanej przez Armię Krajową. Charakterystyce poddano także działalność kolejnych organizacji niepodległościowych, takich jak NIE (Niepodległość) oraz Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość (WiN). W każdym przypadku przedstawiono również proces zniszczenia struktur powyższych organizacji przez sowieckie organy bezpieczeństwa.

Kolejny rozdział prezentuje proces deportacji ludności polskiej z obwodu lwowskiego. Autor ukazał w nim procedury wywozowe oraz działania władz sowieckich, mające na celu zmuszenie Polaków do wyjazdu. Ponadto przybliżone zostały podejmowane w tej sytuacji przez Polaków próby biernego oporu, jak również mechanizmy stosowane przez władze sowieckie, mające „przekonać” nieprzekonanych.

Rozdział V ilustruje kolejny krok, jakim po wysiedleniu Polaków z tych terenów, było zasiedlenie ich Rosjanami i Ukraińcami. Władze sowieckie stosowały zarówno metodę osiedlania osób przewiezionych z odległych obwodów ZSRS, jak również przesiedleń o charakterze bardziej lokalnym. Część nowych mieszkańców obwodu lwowskiego stanowili także Ukraińcy wysiedleni z terenów Polski w nowych granicach, co również znajduje odzwierciedlenie w recenzowanej publikacji.

Następny rozdział obrazuje nieco inny wątek, a mianowicie walkę Organizacji Nacjonalistów Ukraińskich oraz Ukraińskiej Powstańczej Armii z organami władzy sowieckiej. W tej części

Autor przybliży strukturę podziemia ukraińskiego w obwodzie lwowskim, ukazuje próby zbliżenia przedstawicieli polskich i ukraińskich ugrupowań antysowieckich oraz metody walk prowadzonych przez Ukraińców.

Rozdział VII przedstawia zagrożenie deportacji ludności, która w oczach aparatu bezpieczeństwa stanowić mogła zagrożenie dla nowych władz. W rozdziale tym znajdują się także informacje dotyczące warunków życia specprzesiedleńców oraz proces ich późniejszej rehabilitacji.

Rozdziały VIII i IX opisują walkę, jaką prowadziły władze komunistyczne z kościołami grecko- i rzymskokatolickim oraz innymi związkami wyznaniowymi. W pierwszym z wymienionych rozdziałów ukazana jest droga do likwidacji kościoła greckokatolickiego oraz ekspansja prawosławia, w drugim zaś system walki z przedstawicielami pozostałych wyznań.

W kolejnym rozdziale Autor dokonał analizy procesu odbudowy ze zniszczeń w zakresie gospodarki i infrastruktury obwodu lwowskiego. Poruszył także ważne zagadnienie zainicjowania przebudowy gospodarki w kierunku pożądanym przez system komunistyczny (np. kolektywizacja).

Przedostatni – XI rozdział recenzowanej monografii – podejmuje wątek kształtowania nowego obywatela na obszarach włączonych do ZSRS. Autor ukazuje w tym miejscu wszczynane przez władze działania propagandowe na rzecz zmiany mentalności mieszkańców, prowadzone za pomocą książek i prasy, wszechobecnej w przestrzeni publicznej agitacji czy choćby poprzez potępienie kapitalizmu i wszystkiego, co było z nim związane.

Ostatni rozdział dotyczy rzeczywistości dnia codziennego – wytworzonej i ściśle kontrolowanej przez władze sowieckie. Przedstawione zostały w nim: sytuacja mieszkaniowa, kwestia zapatrzenia w środki pierwszej potrzeby, warunki pracy oraz płace, jakość służby zdrowia, przestępczość oraz terror prowadzony przez władze wobec jednostek niepokornych. Znajdują się tu także informacje na temat życia codziennego Polaków, którzy pozostali na tym terenie po akcji przesiedleńczej z lat 1944-1946.

Zakończenie stanowi podsumowanie całości rozważań wraz ze wskazaniem wniosków i dokonaniem całościowych syntez.

Praca przygotowana jest dobrze zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim. Rolą recenzenta jest jednak krytyczna analiza całości tekstu oraz polemika, mająca na celu wzbudzenie dyskusji czy też wskazanie alternatywnych rozwiązań na przyszłość.

Kwestią budzącą pierwszą wątpliwość jest ustanowienie końcowej cezury czasowej na roku 1953. O ile bowiem rok początkowy – 1944, nie budzi najmniejszych wątpliwości, o tyle przyjęcie daty śmierci Józefa Stalina (1953) za przełomową w procesie sowietyzacji obwodu lwowskiego, traktować należy wysoce umownie i można byłoby polemizować z tym, na ile wydarzenie to wpłynęło na sytuację na tym terenie. Nie zapominajmy bowiem, że pomimo walki o schedę po Stalinie na najwyższych szczeblach władzy w ZSRS, do XX Zjazdu KPZS odbywającego się w dniach 14–26 lutego 1956 roku i ujawnienia początkowo tajnego referatu Nikity Chruszczowa pod tytułem *O kulcie jednostki i jego następstwach*¹⁵, kontynuowano nie tylko sowietyzację, ale i stalinizację życia politycznego i codziennego w całym ZSRS. Przełom w tym procesie miał miejsce dopiero od 1956 roku. Przyjęcie roku 1956 miałyby tę jeszcze zaletę z punktu widzenia polskiej historiografii, że od końca 1955 roku władze polskie zaczęły zabiegać o umożliwienie powrotu do Polski obywatelom polskim pozostałym po II wojnie światowej na terenie ZSRS. Proces ten rozpoczął się wprawdzie jeszcze w 1955 roku, ale prawdziwej dynamiki nabral właśnie w latach 1956–1959. Tak zwana „II repatriacja” i odpływ pewnej liczby Polaków z tych ziem miał wpływ na sytuację polityczną w obwodzie lwowskim.

Konstrukcja pracy, choć zasadniczo dobra, w pojedynczych przypadkach nie ułatwia dokonywania porównań i analiz cało-

¹⁵ *O kulcie jednostki i jego następstwach. Referat I Sekretarza KC KPZR N.S. Chruszczowa na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, Warszawa 1956. Współcześnie treść referatu przetłumaczoną na różne języki można znaleźć na stronach internetowych, np.: <http://mizerski.com/2008/referat-chruszczowa/> [dostęp: 12.12.2019].

ściowych czytelnikowi. Przykładowo rozdział VI zatytułowany *Walka OUN i UPA z władzą sowiecką* mógł znaleźć się bezpośrednio po rozdziale III pt. *Walka polskiego podziemia niepodległościowego z władzą sowiecką: AK – NIE – WiN*. Autor, dzięki powyższemu zabiegowi uzyskałby efekt podobny do tego, jak w przypadku sąsiedzkiego umiejscowienia rozdziałów IV i V, gdzie ukazał proces wypędzenia Polaków i sowiecką akcję osiedleńczą oraz rozdziałów VIII i IX, w których analizował walkę władz sowieckich z poszczególnymi kościołami i związkami wyznaniowymi.

Wątpliwości budzi także zasadność odrębnego istnienia rozdziału VII (najmniejszego w całej książce, obejmującego zaledwie 17 stron). O akcji przesiedleńczej i osiedleńczej Autor napisał sporo w rozdziale IV i V. Kwestie deportacji rodzin członków podziemia można było dokooptować do rozdziałów ilustrujących walkę Polaków i Ukraińców przeciw władzom sowieckim, natomiast wątek dotyczący deportacji kułaków zdecydowanie lepiej komponowałby się z treścią rozdziału X, mówiącego o powojennej odbudowie i przebudowie społeczno-gospodarczej. Co zaś się tyczy ostatniego podrozdziału rozdziału VII (*Warunki osób deportowanych na speciosiedleniu i proces ich rehabilitacji*), to wychodzi on w swej treści dość znacząco poza główny nurt rozważań Autora, a przy tym zajmuje zaledwie 3 strony. Bez strat dla całości książki można było ten element pominąć.

Umieszczenie na końcu rozdziału XII wątku dotyczącego Polaków pozostałych w obwodzie lwowskim po zakończeniu akcji przesiedleńczej w 1946 roku również budzi wątpliwości. Wydaje się, że zdecydowanie lepiej fragment ten komponowałby się z treścią rozdziału IV pt. *Wypędzenie ludności polskiej*, stanowiąc jego logiczne dopełnienie.

Choć baza źródłowa wykorzystana przez Autora budzi respekt, to jednak pewien niedosyt pozostawia niewykonanie kwerend w istotnych z punktu widzenia podjętej tematyki placówkach, jak choćby w Centralnym Państwowym Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie czy Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie. Wprawdzie na s. 14 Autor zaznaczył, że korzystał z edycji źródeł przechowywanych w tych

placówkach, jednak pamiętać należy, iż nie są to materiały kompletne i przekrojowe. W ujęciu regionalnych placówek archiwalnych brak jest wykorzystania materiałów przechowywanych w Państwowym Archiwum Obwodu Tarnopolskiego w Tarnopolu, Państwowym Archiwum Obwodu Wołyńskiego w Łucku i Państwowym Archiwum Obwodu Równieńskiego w Równem – do których to trafiały pewne materiały zgodnie z kluczem rozdzielnika.

Spory niedosyt budzi natomiast uwzględnienie zaledwie czterech tytułów prasowych w sytuacji ówczesnie wydawanej w olbrzymich wręcz nakładach prasy codziennej¹⁶. Jej wykorzystanie byłoby niezwykle cenne, bowiem można byłoby w ten sposób wykazać, jak władze z jej pomocą oddziaływały na nowych mieszkańców i jak przedstawiały im Polaków oraz to, że ziemie te do 1939 roku wchodziły w skład państwa polskiego. Prasa ta miała także jednoczyć wszystkich obywateli ZSRS wokół ideałów komunizmu, jasno wskazując wrogów.

W treści książki Autor nie uniknął również stosowania dość niefortunnych z punktu widzenia językowego zwrotów. Do takich z pewnością należeć będą używane często (w tym także w tytułach rozdziałów i podrozdziałów) i mające charakter raczej mowy potocznej określenia – „władza sowiecka”, „z władzą sowiecką”, „o władzy sowieckiej” itp. Opisując działania różnych ogniw aparatu władzy ZSRS wydaje się, że zdecydowanie bardziej poprawne byłyby określenia „władze sowieckie”, „z władzami sowieckimi”, „o władzach sowieckich” itp.

Nie do końca także można zgodzić z argumentacją przedstawioną przez Autora we wstępie (s. 14), dotyczącą tego, jak określać geograficznie opisywany obszar. Swego rodzaju niepisaną zasadą jest, że najlepiej jest się posługiwać nazewnictwem przyjętym i obowiązującym w opisywanym okresie – rzecz jasna z niezbędnymi wyjaśnieniami. W tym kontekście posługiwanie się określeniem Galicja Wschodnia wobec obwodu lwowskiego czy dawnych ziem państwa polskiego – jest jednak nadużyciem.

¹⁶ Pełny zasób prasy analizowanego okresu znajduje się choćby w Dziale Prasy Biblioteki Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki we Lwowie.

Nadużyciem wydaje się także zamienne korzystanie przez Autora z określenia Zachodnia Ukraina, choć jak sam zaznacza – czyni to w cudzysłowie. Zdecydowanie bardziej właściwe wydawałoby się po prostu sięganie po określenia typu „zachodnie obwody Ukraińskiej SRS” czy – jeśli Autor chciałby podkreślić fakt odebrania tych ziem II Rzeczypospolitej – „byłe województwa południowo-wschodnie II RP”, tudzież nawet „byłe ziemie Małopolski Wschodniej” (bo tak region ten nazywano oficjalnie w II RP).

Elementem ostatnim, jakiego brakuje w pracy, jest indeks miejscowości. Jego istnienie zdecydowanie ułatwiłoby poruszanie się po tak obszernej publikacji w ujęciu geograficznym.

Uwagą ogólną piszącego te słowa jest z kolei poddanie pod rozwagę, czy aby rezygnacja z zapisów bibliograficznych publikacji w językach wytworzenia na rzecz zapisu transkrypcyjnego jest na pewno właściwa? Owszem – istnieje w tej materii tendencja do takiego właśnie zapisywania, nie zapomnijmy jednak, że utrudnia ono wyszukiwanie tych publikacji w katalogach bibliotek ukraińskich czy rosyjskich. Warto zauważyć także, iż narody posługujące się alfabetem innym niż łaciński w swych zapisach bibliograficznych unikają stosowania transkrypcji, względnie podają zapisy podwójne.

Wszystkie powyższe mankamenty nie obniżają w żadnym wypadku ogólnej wysokiej wartości omawianej książki. Przygotowując publikację jej Autor wykonał wręcz tytaniczną pracę, prowadząc szeroko zakrojone kwerendy archiwalne i biblioteczne. Sięgnięcie przez dr. Markowskiego do dużej liczby opracowań innych niż polskojęzyczne, dodaje pracy jakże ważnego dla niej obiektywizmu i sprzyja wypracowaniu realnego obrazu panującego w okresie powojennym. Zatem publikacja, choć nie wyczerpuje tematu, w istotnym stopniu go uzupełnia i wskazuje kolejnym pokoleniom badaczy kierunki dalszych działań.

Warto również dodać, że książka – mimo iż ma charakter naukowy – napisana jest językiem bardzo przystępnym. Powoduje to, że z pewnością może ona się stać lekturą obowiązkową dla tych wszystkich, którzy pragną zapoznać się z kulisami wcielania tego fragmentu dawnych ziem II Rzeczypospolitej

do ZSRS oraz panującą na nich w okresie pierwszych lat po zakończeniu II wojny światowej sytuacją polityczną i społeczną. Książka ta z powodzeniem pretendować może także i do tego, aby stać się jedną z płaszczyzn wzajemnego zrozumienia Polaków i Ukraińców.

Adam A. Ostanek

Damian Karol Markowski, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2018, ss. 588.